

עמירם אורן

הממד הגיאוגרפי
של השילוב
בין טריטוריה
ובין ביטחון

פברואר 2024

הקדמה

חיבור עיוני זה מציג ומסדיר את המונחים של מורכבות הממד הגיאוגרפי של השילוב בין טריטוריה ובין ביטחון. טריטוריה וביטחון כרוכים זה בזה והמדד גיאוגרפי הוא אחד ממרכיבי הווייתם. הזיקה ביניהם הדדית - גם הביטחון וגם הטריטוריה עשויים להיות משתנה המְשֻפָּע על המשתנה השני וכך גם משתנה המְשֻפָּע מהמשתנה השני. השילוב בין טריטוריה ובין ביטחון הוא רב פנים ובמדד הגיאוגרפי שלו ניתן לזהות עשרה היבטים שיוצגו להלן. טרם הדיון עליהם יובא הסבר קצר על מהות הגיאוגרפיה, הטריטוריה והביטחון וכולל מספר מונחי יסוד.

חיבור זה הוא סיכום של תובנות הכותב, גיאוגרף במקצועו (ד"ר) ואיש ידיעת הארץ בהווייתו, במשך שנים רבות של לימוד ומחקר (מאז 1973). החיבור מבוסס על הידע המצטבר של הכותב בעיסוק בתחום הגיאוגרפיה של הביטחון במשך השירות הצבאי כלוחם בשירות חובה (1973 – 1976) ושירות מילואים (1977 – 1988), פעילות בתחום התכנון הפיסי הצבאי וממשקו עם המגזר האזרחי, בשירות קבע במשך עשור (1988 – 1998), שכלל עבודת מטה וסיורים בשטח, במסגרת אגף התכנון (אג"ת) במטה הכללי, מפקדת חיילות היבשה (מפח"ש) ומפקדת פיקוד המרכז (פקמ"ז) ואחר כך כתיבת [עבודת דוקטורט](#) ומחקר אקדמי, לרבות כתיבת הספרים [ארץ בחאקי ושטחים מגויסים](#), עריכת קבצי מאמרים [תכנון וביטחון](#) ו**מרחב הביטחון** וכתיבת [מאמרים אקדמיים ומאמרי דעה בעיתונות](#) (2015 – 1999) ובמקביל ניהול שתי סדנאות רב תחומיות במכון ון ליר בירושלים (2003 – 2010) והוראה באוניברסיטאות (2009 – 2013) וגם סיורים רבים [לאורך גבולות המדינה וקווי ההפרדה בינה ובין הגדה המערבית](#) במשך העשור האחרון (מאז 2014).

גיאוגרפיה

'גיאוגרפיה' זהו תחום ידע ומחקר שעניינו ההיבט המרחבי של תופעות ותהליכים מעשה הטבע והאדם. מקור המושג גיאוגרפיה מהשפה היוונית γεωγραφία (geographia) והוא כולל שני מרכיבים האחד **גיאו**: אדמה או ארץ והשני **גרפיה**: תיאור. מכאן משמעות המושג גיאוגרפיה היא "תיאור הארץ".

הגיאוגרפיה כוללת שני ענפים מרכזיים: האחד, **גיאוגרפיה אנושית**, תחום ידע העוסק בחקר האדם במרחב: פעילותו בו והשפעתו על עיצוב מנקודת מבט של מדעי החברה והרוח. הנושאים המרכזיים הם אוכלוסייה, הגירה, מקומות יישוב, שימושי קרקע ומגוון הפעילויות: מדינית, כלכלית, חברתית סביבתית ועוד. הענף השני, **גיאוגרפיה פיזית** תחום ידע העוסק מנקודת מבט של מדעי הטבע בתופעות ותהליכים מעשה הטבע: תבליט, תכסית, קרקע, מים, משאבים, אוקיאנוסים וימים, אקלים ומזג אוויר.

מונחי היסוד בשפת הגיאוגרפיה **לארץ**, שהיא הזירה בה נמצאות התופעות ובה מתרחשים התהליכים מושאי המחקר הם אלה: **מרחב** – תחום ארץ, שלרוב אין הגדרה של גודלו, היקפו, גובהו ותיחומו. המרחב ביבשה כולל את פני הקרקע ותת קרקע, המרחב האווירי הנמוך והגבוהה והחלל, והים כולל את פני הים ותחת פני הים. מאפייני המרחב הם בהתאם לשם התואר המצורף אליו למשל מרחב ביטחוני, מרחב סגור, מרחב פתוח, מרחב בנוי ועוד. חלק מהמרחב הוא **שטח** או **אזור** כלומר כברת ארץ או חבל ארץ. גם שטח ואזור מופיע בליווי שם תואר המאפיינים

אותם. **מקום** במרחב הוא שטח או אזור מסוים. מקום יכול להיות כרך, יישוב, עיר, כפר, מתחם ייעודי, אתר מכל סוג. **ונקודה** היא מקום או אתר מצמצם בהיקפו. **קו רצף** הוא חיבור בין מקומות ונקודות במרחב למשל דרך או עורק תשתית או קו 'מערכת' ביטחונית. הקו יכול להיות גם קו תיחום בין מקום למקום או בין אזור לאזור

שני מושגי יסוד נוספים הרלוונטיים לדיון הם **קרקע** – אדמה חקלאית, או תשומה פיזית או מדל"ן ומשאב כלכלי. בשפה הצבאית, כפי יוצג בהמשך קרקע היא זירת הלחימה לרבות האוויר, הים. **סביבה** היא תחום מספר מקומות שיש קשר ביניהם או שטחים פתוחים ובהם ערכי טבע ונוף.

ההיבט המרחבי של תופעות ותהליכים נבחן בשני היבטים האחד, **ההיבט הגיאוגרפי**: אזור או המקום והאחר, **ההיבט הנושאי**, בגיאוגרפיה אנושית: היבט מדיני, דמוגרפי, יישובי, אזורי, עירוני, כלכלי, חברתי, התרבותי, הסביבתי ועוד וגיאוגרפיה פיזית: היבט גיאולוגי, גיאומורפולוגי, אקלימי ועוד.

אמות המידה הבסיסיות המקובלות לבחינת ההיבט המרחבי של חקר התופעות והתהליכים הם קנה מידה ומיקום. **קנה מידה** (Scale) - מונח מתחום המיפוי שמשמעותו היחס בין המציאות בשטח ובין זו המוצגת במפה. קנה מידה מבטא גם את מידת ההכללה במחקר הגיאוגרפי: מחקר שטח קטן יוצג בקנה מידה גדול ומחקר שטח גדול ונרחב יוצג בקנה מידה קטן. **מיקום** (Location) – מונח שכולל מיקום יחסי (Situation) של מקום מסוים ביחס מקומות אחרים ואיתור (Site) דמות או אופי השטח המסוים.

התופעות והתהליכים נבחנו בשניים חתכים: רוחב ואורך. **תפוסת מרחבית** (Spatial Distribution) הוא מונח המתייחס לחתך רוחב ועניינו מצב פיזורם של מקומות או תופעות במרחב מסוים. בקשר זה מדובר על הפריסה והשתרעות במרחב שיכולה להיות אחידה, מרוכזת, מקובצת, דלילה וכיו"ב. ניתן להציג תמונת המצב בנקודת זמן או תקופה מסוימת בהווה וגם בעבר. יתכן שתוצג תמונת מצב כוללת או תמונת מצב נושאת. **יסוד השינוי לאורך זמן** (The Theme of Change) הוא מונח המתייחס לחתך אורך כלומר תהליך המתרחש במרחב בתקופת זמן מסוימת או תהליך הנמשך לאורך זמן. תהליך זה נובע מגורמים, שיקולים ופעילות של שחקנים שונים הפועלים במרחב הגיאוגרפי ומשפיעים עליו או כאלה שיש להם עניין בו. התהליך מעצב את המרחב, משפיע על דמותו ועשוי גם לשנות אותו.

התופעות והתהליכים במרחב נבחנו גם באמות מידה נוספים: **התבדלות אזורית** (Regional Differentiation) – השוני במרחב בין אזור גיאוגרפי אחד למשנהו הנובע מרבגוניות האזורית. **פעילות מרחבית** (Spatial Interaction) – מונח המתאר פעילות שנבחנת על פי מרחק ונגישות ודגמי רשתות ובוחנת את טיב קשרי הגומלין של הגורמים השונים **והתלכדות פנימית** (Internal Coherence) של מקום מסוים שמקורה ייחודיות ושוני, ועוד.

ענף המשנה בתחום הגיאוגרפיה העוסק בבחינה מרחבית של השילוב בין טריטוריה ובין ביטחון על היבטיו (מדיניים, צבאיים ואזרחיים) נקרא **הגיאוגרפיה של הביטחון** (The Geography of Defense). הדיון בענף זה רב-תחומי וכולל נושאים משדות הגאוגרפיה והתכנון הפיזי-המרחבי, יחסים בין לאומיים ולימודי ביטחון וצבא, יחסי צבא-חברה ויחסי צבא-מדינה, חוסן לאומי, איכות סביבה וחיים ועוד.

טריטוריה

"טריטוריה" היא ארץ או חבל ארץ (יבשה, אוויר וים) ולה יש שני מובנים: האחד, גיאוגרפי והשני מדיני - פוליטי. **במובן גיאוגרפי-מרחבי** רלוונטיים נתונים הפיזיים של הארץ: מיקומה, גודלה, צורתה הגיאומטרית, המבנה שלה, אזורים הגיאוגרפיים, משאבי הטבע ולרבות ערכי הטבע והנוף, אתרי המורשת וגם נתונים היישוביים והדמוגרפיים של הארץ: גודלה, הרכבה ופריסתה של האוכלוסייה במרחב.

המובן המדיני-פוליטי נובע ממשמעות המושג "טריטוריה": כברת ארץ שיש לה זיקת בעלות. המשמעות הסמנטית של המילה בשפה לטינית: "טֶרָה" [אדמה] ו"טוֹריום" [שייכת ל]. הטריטוריה היא "האדמה השייכת ל".

השימוש במושג "טריטוריה" בהקשר המדיני כרוך במושגים "מדינה" ו"ריבונות". ריבונות היא מקור הסמכות העליון, והמדינה המודרנית, שהיא מדינה ריבונית היא בעלת הסמכות העליונה על שטח ועל האוכלוסייה שבו בכל הנוגע להגנתם הדורש רשות שימוש לגיטימי בכוח.

הטריטוריה היא המרחב של המדינה הריבונית והיא כוללת את נתונה הגיאוגרפיים-פוליטיים שלה, מיקומה וגבולותיה של המדינה מול שכנותיה, בדגש על אופיים כנגד ממצבה המדיני והביטחוני. למיקומם, אורכם, צורתם ותחום השתרעותם של הגבולות יש משמעות רבה לביטחונה.

שמדובר על גבולות הטריטוריה וקווי התיחום בינלאומיים ראוי להציג את המונחים הבאים:

- **קו גבול מדיני** – קו המפריד בין המדינה ובין שכנותיה. המשפט הבין לאומי מבחין בין **קו גבול בין לאומי** שהתוקף העיקרי ניתן לו שגבול בין-לאומי מוסכם ומוכר ובין **קו תיחום זמני בין מדינות** הנתונות במאבק מזוין שיכול להיות **קו שביתת נשק** או **קו הפסקת אש**. אלה קווים שנקבעים לפרק זמן ניכר או למשך זמן בלתי מוגבל. ההבחנה בקווי גבול של הטריטוריה היא בין גבולות טבעיים היוצרים מכשול החוצץ בין שטח המדינה ושכנותיה והם למשל הרים, נהרות, אגמים, מדבריות וכדומה ובין גבולות מלאכותיים שהם גבולות פוליטיים שאינם יוצרים מכשול פיזי.

- **קו גבול אסטרטגי** – קו שחיוני להגנה על מדינה.

- **קו המים הטריטוריאלי** – מתייחס לאזור הימי הטריטוריאלי שהוא התחום הריבוני בים. על-פי אמנת הים משנת 1982, למדינה מותר להכריז על אזור ימי טריטוריאלי עד מרחק של 12 מיילים ימיים (כ-22 ק"מ) מקו הבסיס שלאורך החוף.

- **קו המים הכלכליים** – קו נמצא עד לטווח של 200 מיילים (כ-370.4 ק"מ) מקו החוף של המדינה. במקרים מיוחדים של מבנה המדף היבשתי ניתן למתוח את האזור עוד קצת מעבר לטווח זה. במקרים של חפיפות בזכויות, כמו במקרה של חופים מוליים אין למדינה זכות לתבוע מעבר לקו האמצע בין החופי. קו זה נקבע בשנת 1982 במסגרת אמנה בין לאומית ומגדיר את תחום הים בתוכו המדינה יכולה לנצל ולהשתמש במשאבי

הטבע ובעיקר נפט וגז טבעי, למדינה יש בו זכויות דיג ומוסמכת למנוע שיזורי רדיו פיראטיים ממתקנים ימיים מלאכותיים ומספינות עוגנות בו.

- **שטח הפקר** – שטח שלא חלה עליו ריבונות ואין עליו שליטה בפועל, בדרך כלל עקב היותו נושא מחלוקת בין שתי מדינות או בין שני צדדים לוחמים.
- **שטח או אזור מפורז** – מרחב בתחום הריבוני של המדינה בו אסורה נוכחות ופעילות צבאית ואסורה הכנסת אמצעי לחימה לתחומו.
- **שטח בין לאומי ללא שייכות ריבונית** – בעיקר המרחב הימי והמרחב האווירי מעליו.

ביטחון לאומי

הביטחון הלאומי הוא מונח המתייחס לשליטה ולהגנה על בטחון המדינה והאזרחים שבה מפני איומים פנימיים וחיצוניים בכל על רמות הביטחון שלה, החל מהגנה צבאית ועד לביטחון פנים, כולל בקרת הגבולות, מערכת המשפט והמשטרה ואבטחת התשתיות החשובות. ביטחון לאומי הוא מרכזי לקיומה ותפקודה של מדינה ומשפיע על מגוון רחב של תחומים בחיי המדינה והאזרחים שבה.

תחום פוליטי: ביטחון לאומי משפיע על תהליכי הקבלת החלטות הפוליטיות במדינה. הוא יכול להשפיע על מדיניות החוץ, על היכולת לקיים עקרונות דמוקרטיים, ועל היכולת להתמודד עם איומים חיצוניים כמו מלחמות או פיגועים.

תחום כלכלי: תחום הביטחון משפיע על הכלכלה במדינה באופן ישיר ועקיף. יכולת ההגנה על משאבים טבעיים, נמלים, ותשתיות משפיעה על יכולת המדינה לפתח ולהתפתח ככלכלה חזקה ומתקדמת.

תחום חברתי: ברמה החברתית, ביטחון לאומי משפיע על החיבור והקיום החברתי במדינה. התחושה של בטחון ושל יכולת הגנה משפיעה על התרבות החברתית ועל התפתחותה של החברה.

תחום פסיכולוגי: ביטחון לאומי יכול להשפיע על התחושות והתפיסות של האוכלוסייה במדינה. תחושת ביטחון יכולה ליצור יציבות ותודעת ביטחון בתוך הקהילה, בעוד שחוסר ביטחון יכול לגרום לחרדה ולאי-וודאות.

תחום ביטחון פנים: פעילות המדינה בתחום הביטחון פנים נוגעת ישירות לחיי האזרחים ולתחושתם של ביטחון אישי. זה כולל הגנה על הציבור מפני פשיעה, טרור, ואיומים פנימיים כמו משברים כלכליים או חברתיים.

ביטחון

מקובל, שהמושג ביטחון מציין היעדר איום. לרוב יופיע המונח בצירוף מושא הביטחון, כלומר האובייקט שכלפיו מתקיים איום: ביטחון אישי, ביטחון המדינה, ביטחון מידע, ביטחון סביבתי ועוד. במציאות, היעדר איום הוא מצב תיאורטי. לכן, נהוג להתייחס לביטחון כיכולת להתגונן מפני איום. הביטחון מקנה תחושה שקיימת סבירות נמוכה ביותר שהאיום אכן יתממש וגם לא נזק למושא הביטחון אם יתממש. ניתן להרחיב ולהגדיר את המושג ביטחון

באופן סובייקטיבי. ביטחון משמעו הרגשה או תחושה שלפיה לא קיים איום או שניתן להתגונן מפניו בהצלחה. הביטחון קשור אפוא לקיומו של איום, ליכולת להתגונן מפניו, וכן לתחושות לגבי קיומו של איום ויכולת ההתגוננות מפניו.

בהקשר המדיני והפוליטי הגדרת ה"ביטחון" שנויה במחלוקת וספק, אם יש הגדרה אחת מוחלטת. ההבדלים העיקריים בין הגדרות המונח "ביטחון" נוגעים לשני מרכיבים מושא הביטחון וטבע האיום. לפי ההשקפה המסורתית, הנטועה במחשבה הריאליסטית והניאו-ריאליסטית ביחסים בין-לאומיים, מקובל שמושא הביטחון הוא המדינה הריבונית, וטבע האיום – איום צבאי מצד מדינה ריבונית אחרת או מצד ברית של מדינות. גם למושג הביטחון וגם לטבע האיום יש משמעות גיאוגרפית.

מאז שנות השבעים של המאה ה-20 ובעיקר מאז תום המלחמה הקרה, הנטייה לראות את הגדרה המושג ביטחון צרה ולפיכך, להרחיבה. הטענה שאין להתמקד רק בביטחונה של המדינה, אלא גם בביטחונו של האדם הפרטי, בביטחון של "מערכות אזוריות" (לרוב גיאוגרפיות) הכוללות מספר מדינות וגם בביטחון של המערכת הבין-לאומית כולה. טענה נוספת היא כי הביטחון על המדינה או על מספר מדינות אינו מושפע רק מאיומים צבאיים מצד מדינה אחרת או מספר מדינות, אלא מטווח רחב של איומים מסוגים שונים בהם איומים על חיי התושבים, איומים כלכליים, איומים אידיאולוגיים, איומים על היציבות החברתית, איומים על מעמדה הבין-לאומי של המדינה, איומים אקולוגיים, איומי טרור, איומים דמוגרפיים, איומים מצד קבוצות בדלניות, איומים של הידלדלות משאבים, איומים הנוגעים למחלות, איומים הנוגעים לפשיעה ולהפצת סמים, איומים על הטכנולוגיה ומערכות המידע ועוד. בהקשר זה התפתח המושג "ביטחון לאומי" (National Security) בארצות הברית. בעברית מקובל "ביטחון המדינה" שמתייחס לביטחון המדינה מפני מגוון האיומים האלה.

במסגרת דיון נגביל את הדיון לביטחון המדינה מפני איומים צבאיים. לפיכך, ביטחון המדינה הוא מענה צבאי מפני איומים להפעלת כוח המופנים אליה, יותר נכון לומר אל שלושת מרכיביה: (1) הבסיס הפיזי שלה – אוכלוסייתה והטריטוריה שלה. (2) המוסדות השולטים בבסיסה הפיזי; (3) האידיאה המבססת את הלגיטימיות של המדינה – ריבונות וזהות לאומית.

את האיומים צבאיים ניתן לדרג בסדר ההיררכי הבא: מלחמה לא קונבנציונלית, הכוללת שימוש בנשק גרעיני, כימי או ביולוגי; מלחמה כוללת קונבנציונלית תחומה בזמן ובמרחב; מלחמה בעצימות נמוכה אסימטרית נגד ארגונים לא מדינתיים, הכוללת לוחמת גרילה (תוך שימוש באמצעים המנטרלים או מבטלים את כוחה של המדינה הריבונית כדוגמת רחפנים מחומשים, כלי טיס בלתי מאוישים (כטב"ם), לוחמת סייבר, הפצת ידיעות אמת וכזב במדיה חברתית) המכוונת בעיקרה נגד הצבא, או לוחמת טרור בחזית חיצונית מעבר לגבולות הריבוניים וכן לטרור פנים, המכוונת בעיקרה נגד אוכלוסייה אזרחית ולוחמה נגד אלימות על רקע פלילי בהיקפים נרחבים; פעילות מתמדת "ביטחון שוטף" להגנה על גבולות המדינה מפני הסתננויות והברחות על רקע ביטחוני או פלילי. בניגוד לסוגי האיומים האחרים, איום זה מקורו בדרך כלל לא במדינה עוינת, אלא בארגון טרור שהוא ארגון לא מדינתי שיכול להיות גם ארגון פשיעה חמוש ומצויד בנשק. במציאות קשה לעתים להבחין בין הרמות השונות של האיומים,

שיכולות לדור בכפיפה אחת. למשל, במלחמה כוללת קובנציונלית יכולים הצדדים להיעזר גם בטרור ובגרילה נגד אוכלוסיית האויב וצבאו, וביטחון שוטף כולל גם – ואולי בעיקר – הגנה מפני פיגועי טרור.

כדי להתגונן מפני האיומים המופנים אל המדינה, היא מגבשת ומאמצת "תפיסת ביטחון" שכוללת הערכה וניתוח של האיום ושל המענה. הגדרת האיום (או האיומים) עוסקת גם בשאלות הנוגעות, בין היתר, למידה של הסכנה שמציב האיום בפני המדינה, למידת הסבירות שהאיום אכן יתממש ולשאלה אם מדובר באיום מידי או באיום לטווח הרחוק. חלקה השני של תפיסת הביטחון מתמקד במענה לאיומים המופנים כלפי המדינה. בהקשר זה יש לציין הבדל בולט בין חוקרים שונים, חלקם טוענים שהמענה לאיום מושפע מטבעו האובייקטיבי של האיום ואחרים מדגישים שהמענה מושפע הרבה יותר מהאופן שבו האיום מובנה ונתפס בידי מקבלי החלטות, ואף ממניפולציה של האיום בידי גורמים בעלי אינטרס.

מתפיסת הביטחון נגזרת "מדיניות ביטחון", ועקרונותיה הכללים של מדיניות זו מכונים לעתים "דוקטרינת ביטחון". אפשר לגבש דוקטרינה באופן דדוקטיבי, כלומר להגדיר מראש עקרונות ברורים ולפעול לפיהם, או באופן אינדוקטיבי – לפתור כל בעיה כאשר היא מתעוררת בהתאם לנסיבות הספציפיות.

מדיניות הביטחון באה לידי ביטוי במספר רמות. במסגרת זו יוגבל הדיון לרמה הגבוהה ביותר והיא הרמה המדינית המגבשת מדיניות ותפיסת ביטחון וממנה ניתן לתכנן את האסטרטגיה הרלוונטית שעניינה מתן מענה ביטחוני בהתאם למדיניות והתפיסה בזמן קיומה המוגבל. עניינה יכול להיות התכוננות למערכת מערכות בתחומים השנים, צבאי, מדיניות חוץ, כלכלי, תקשורת ועוד וניהול המערכות העוסקות בכל תחום לפי הצורך המתגבש. התנהלות הדרג המדיני לפני או אחרי ניהול המערכות תקבע את תוצאות המלחמה שאמורות כאמור, להתבצע על ידי הדרג הצבאי. תוצאת המלחמה נוגעת גם לתחומים המדיניים: יחסיה הדיפלומטיים של המדינה, מקומה במערכת הבין-לאומית, חלוקת משאבי החברה בין הצבא לסקטורים אחרים ועוד.

מדיניות ותפיסת ביטחון כוללת את שלבי ההכנה למלחמה, לרבות קביעת התשתית הביטחונית, ארגון המוסדות העוסקים בביטחון, חלוקת התקציב הצבאי, החלטות הנוגעות לרכש ולפיתוח צבאי, בניין הכוח, קביעת משימות לכוחות הייעודיים ואימונם.

האמצעי העיקרי של מדינה למתן מענה לאתגר הביטחוני (לצד אמצעים כמו בריתות עם מדינות אחרות והישענות על ארגונים בין-לאומיים) היא "אלימות מאורגנת" הפעלת הכוח הצבאי באמצעות מהלכים אלימים או כל מהלך אחר שיאפשר את קיום המדיניות באמצעות כוח צבאי שנקבעה על ידי הדרג המדיני. זכותה של המדינה להפעיל כוח צבאי לצרכי הגנה נובעת ממאפייניה הבסיסיים – היותה בעלת המונופול על השימוש הלגיטימי בכוח וחובתה העליונה להגן על אזרחיה. זוהי זכות זאת היא לגיטימית ומוכרת בחוק הבין-לאומי.

מערכת הביטחון היא זרוע הביצוע של המדינה ולקיום ולמימוש הביטחון ברמה הגבוהה הלאומית. היא קיימת כדי לספק את ההגנה המיטבית למדינה ולאזרחיה. בספרות אין הגדרה מוסכמת מהי מערכת הביטחון. מקובל שהיא

כוללת את הכוחות המזוינים, את גופי המודיעין ושירותי הביטחון החשאיים, התעשיות הביטחוניות, גופי ביטחון הפנים ואת משרדי הממשלה הרלוונטיים (ביטחון, ביטחון פנים ואחרים).

הדיון במאמר זה על השילוב בין טריטוריה ובין ביטחון יתמקד כאמור בעיקר **בכוחות המזוינים** כלומר בצבא (military) שהוא כמו כל גורם אחר הפועל במרחב הגיאוגרפי, איננו רק מושפע מהגיאוגרפיה אלא גם משפיע עליה. בהיותו צרכן קרקע ומרחב שמהווים את המסד הטריטוריאלי שלו ואחד ממרכיבי עוצמתו, הוא אמור לשלוט בהם, לנווט ולתמרן ולנצלם בצורה המקסימלית לצורך התנהלותו.

הצבא הוא גם **ישות טריטוריאלית**. חלוקה בסיסית של כוח צבאי נעשית על פי סוג המרחב בהם בו פועלים כוחותיו: יבשה, ים, אוויר, חלל וגם סייבר. ארגון הכוחות בין הפיקודים המרחביים ובין זירות הלחימה הוא גיאוגרפי.

בצבאות באופן כללי ישנה הבחנה בסיסית היא בין "**צבא טריטוריאלי**", הפועל בתוך שטח המדינה ובגבולותיה, ובין "**צבא משלוח**", הפועל הרחק משטח המדינה, ומאפיין בעיקר מעצמות.

בדיון על "כוח צבאי" נהוג להבחין בין בניין הכוח ובין הפעלת הכוח ולכך יש היבטים גיאוגרפיים מרחביים, כפי שיוצג בהמשך. **בניין הכוח** עוסק בכל תהליכי הכנת הצבא לפעילות, ובכלל זה כל הנוגע לפיתוח אמצעי לחימה או רכישתם, תכנון וניהול כוח אדם והדרכות, הכשרות ואימונים; ואילו **הפעלת הכוח**, כמשתמע משמה, מממשת את הפוטנציאל שנבנה הלכה למעשה למול האויב הן בהגנה והן בהתקפה.

ניתן לחלק את פעילות הצבא באופן בסיסי לשני מצבים:

התכוננות למלחמה וקיום שוטף, זה המצב העיקרי שבו מתנהל צבא במרבית הזמן הוא מצב רגיעה או שגרה ובמקרים רבים בעולם מצב של שלום או היעדר לחימה. במצב זה תפקידי הצבא הם הרתעת האויב, התראה על כוונותיו, ביצוע פעילות שמירה על הגבולות, התכוננות למלחמה וקיום כוננות והתנהלות יומיומית.

יציאה והשתתפות במלחמה בה הצבא מפעיל את יכולותיו למגננה צבאית כולל הגנה על הערף והן את יכולותיו למתקפה בהתאם למדיניות ולאסטרטגיה שנקבעה.

צרכי הצבא במצבים בהם הוא פועל נגזרים מרכיבי הביקוש שלו לקרקע ולמרחב שיאפשרו את תפקודו ואת מילוי ייעודיו בתחומי פיקוד, שליטה ובקרה; איסוף מודיעין; לוגיסטיקה וקיום שוטף (אספקה, פינוי, אחזקה וייצור); שינוע כוחות והתכנסות והיערכות. הביקוש לקרקע ולמרחב נובע גם מצורכי בניין הכוח הצבאי שבתכנונו נקבעים עקרונות ארגוני: היקף, מבנה, פריסתו, מוכנותו המבצעית והלוגיסטית, ההכשרה והאימון וגם ופיתוח אמצעי הלחימה.

ההיבטים הגיאוגרפיים של השילוב בין טריטוריה ובין ביטחון

השילוב בין הטריטוריה ובין הביטחון הוא רב פנים והממד הגיאוגרפי שלו כולל עשרה היבטים דרכם ניתן לבחון את המשמעויות שלו.

ההיגיון בסדר הצגת עשרת היבטים אלה נגזר מהעובדה שאחד נובע מקודמו או ממשיך אותו. בחלק מההיבטים יתכן ונמצא גם מידה מסוימת של חפיפה.

1. הטריטוריה היא מושא הביטחון

מהות הביטחון היא להגן על הטריטוריה במובנה הגיאוגרפי ובמובנה המדיני. מטרת הביטחון למנוע פגיעה אולטימטיבית במדינה כישות פוליטית ריבונית,¹ למנוע פגיעה חמורה באוכלוסיית המדינה, כזו שתשבש את יכולתה לתפקד. הביטחון נועד למנוע חדירה לגבולותיה ופגיעה בטריטוריה שלה, למשל, כיבוש שטחים בתוך המדינה עצמה או שטח שהמדינה שולטת בו מחוץ לגבולותיה. כיבוש כזה יכול לשרת את האויב לכמה מטרות: השתלטות על נכסי מדינה בעלי חשיבות אסטרטגית, ובכלל זה משאבי הטבע או פגיעה בתשתיות הפיזיות, מצור, מניעת שיט, איסור טיסה וכד'.

הביטחון נועד להגן על אוכלוסיית המדינה ועל מקום מגוריה, להגן על יכולת המדינה לתפקד בכל התחומים, לשמור על גבולותיה ולמנוע פגיעה בריבונותה ובשלמותה הטריטוריאלית בכל מרחביה: היבשתי, האווירי והימי. ייעוד הביטחון למנוע פגיעה והרס של תשתיות הפיזיות, הלאומיות והצבאיות, למנוע פגיעה או השתלטות על משאבי הטבע שלה לרבות אלה המצויים בתחומי המים הכלכליים, ולמנוע את חסימת שערי הכניסה והיציאה אל המדינה ולאפשר תנועה חופשית בנתיבי הטיסה והשיט אליה וממנה.

איומים נוספים הם פגיעה באינטרסים חיוניים אחרים של המדינה, ובכללם איום להתערבות בענייניה הפנימיים ודרישה להחלפת המשטר, תמיכה בגורמים בדלניים, הגבלת חופש הפעולה של המדינה בזירה הבין-לאומית או השתלטות עוינת על שטחים שהמדינה אינה שולטת בהם, אך היא מחשיבה אותם כ"גבולות אסטרטגיים" שמגנים על אינטרסים (כלכליים או צבאיים, למשל) חיוניים.

2. הגיאוגרפיה של המרחב מושא הביטחון

הגיאוגרפיה הינה חלק מעוצמתה הביטחונית של המדינה ולעיתים גם מקור חולשתה. נתונה הגיאוגרפיים של המדינה מכילים את גודלה, צורתה, מיקומה, קובעים האם היא מהווה אזור חץ, או נמצאת בשולי אזור מסוים, האם מוקפת ים או יבשה; קווי הגבול שלה, אורכם, מהלכם (ישר, מפותל או סגור) והתוואי שלהם בשטח; מרכיביה הפיזיים של הגיאוגרפיה כוללים את הטופוגרפיה, מורפולוגיה, סוג הקרקע, והאקלים; היקף אוכלוסייתה, המערך היישובי, הדרכים והתשתיות הלאומיות האזרחיות והצבאיות והקשרים ביניהן

¹ כיום, בשל עצמתו של עיקרון הריבונות ביחסים הבין-לאומיים פגיעה זו אינה מקובלת אם כי אין לשלול אותה לחלוטין.

בתוך המרחב הגיאוגרפי מתקיים המושג **עומק חיוני** המרחב מקו גבול לתוך שטח המדינה כלומר המרחב שבין הקו הקדמי ביותר בו יכולה מדינה להחזיק כוחות צבאיים להגנתה מבלי לפגוע בריבונותה של מדינה אחרת, לבין השטח החיוני שלה. בתוך העומק החיוני ולא רק בו מצויים **שטחים חיוניים** – שטחים המאפשרים התראה ומודיעין, הגנה והתארגנות להתקפה. לעומק חיוני יעיל כמה יתרונות: הוא מרחב זמן שמאפשר לתמרן או לעצור מתקפה; הוא מאפשר התרעה סבירה לצורכי התארגנות צבאית למהלכי התמודדות נדרשים; הוא מאפשר לשחוק את הכוחות התוקפים מבלי לאפשר כיבושם של שטחי מפתח ושטחים חיוניים; הוא מאפשר לצד המגן לצאת למתקפת נגד לאחר בלימת מתקפת האויב;

3. הגיאוגרפיה של מרחב האיום

מתייחס ל**מקור הגיאוגרפי של האיום** לעבר הטריטוריה שהיא מושא הביטחון. האם המרחב הגיאוגרפי ממנו מופנה האיום קרוב וצמוד לשטח המדינה ולגבולותיה או רחוק ממנה; האם האיום מכון לעבר שטח המדינה, לחזית או לעורף?

4. הגיאוגרפיה של בניין הצבא ופריסתו במרחב

המענה לשאלה היכן נמצא ופועל הצבא בעת שגרה ומהי פריסתו הגיאוגרפית. ההיבטים הגיאוגרפיים והמרחביים המתאימים לבניין הכוח: מבנה הצבא, אופיו ומרכיביו; ממהות המענה הצבאי – מגננה או מתקפה (או גם וגם) נובע ממהות מרחב פעילות הצבא – יבשה, אוויר וים וממספר זירות הלחימה ומהן נגזר סדר הכוחות, גודל מרכיביו, ארגונו והיערכותו ופריסתו במרחב.

5. הגיאוגרפיה של מרחב הביטחון

מרחב הביטחון הוא המקום בו נמצא ופועל הצבא ובו פרוסות תשתיותיו **הפיזית** והכל בהתאם לתנאיה הגיאוגרפיים של הארץ. מרחב הביטחון כולל מספר מרכיבים הנבדלים באופיים, גודלם ומיקומם בהתאם לסוגי השטחים שהוצגו לעיל. בהקשר לכך ראוי להבחין בין כמה מונחים מרכזיים המאפיינים את מרחב הפעילות והנוכחות.

- **ספר** – תחום או רצועה המרוחקים מליבה של הטריטוריה ומצויים בקרבה לאזורי העימות או הקונפליקט הביטחוני. יש להבחין בין "**ספר חיצוני**", המשתרע סמוך לקו הגבול, ובין "**ספר פנימי**", שאינו בהכרח משתרע סמוך לקו הגבול אך מרוחק מליבה של הטריטוריה.
- **חזית** – שדה המערכה הצבאית שיכול להיות לא רק השטח הריבוני של המדינה המאוימת אלא גם השטח קרוב או רחוק מעבר לגבולותיה, שטח כבוש על ידה שעל פי הדין הבין לאומי מוחזק ב"תפיסה לוחמתית". הגדרה אחרת החזית היא המרחב שבו מתקיימת מלחמה בעצימות גבוהה או בינונית בין שתי ישויות טריטוריאליות. בשל אופייה, בחזית ובאזורים הסמוכים אליה תינתן עדיפות לפעילות הביטחונית על פני פעילויות אזרחיות, ולרוב היא תהייה יהיו גלויה ותתחשבו פחות במאפיינים האזרחיים והסביבתיים של האזור.
- **רצועת ביטחון** – כברת ארץ שנמצאת מחוץ או בתוך הגבול שייעודה להגן על הספר ופנים הארץ.

- **עורף** – לעומת החזית והספר שהם האזורים ה"קדמיים", ה"עורף" הוא החלק ה"אחורי". כך, ניתן לדון ב"עורף צבאי", כלומר בשטח שמאחורי אזור הלחימה והגובל אתו, בו ערוכות מפקדות, קווי תחזוקה, מערכי לוגיסטיקה ופינוי המספקים את צרכי הכוחות הלוחמים. לעומתו, "עורף המדינה" הוא המרחב בו נמצאת התשתית האזרחית והתשתית האסטרטגית של המדינה – מתקני צבא, תשתיות אנרגיה ותקשורת, שדות תעופה, נמלים וכיוצא בזה;
- **קווי הפעולה** – יש להבחין בין ההבחנה היא בין "קווי פעולה פנימיים" ל"קווי פעולה חיצוניים". בקווי פעולה פנימיים פועל כוח מתוך הטריטוריה שלו מול אויב המצוי בכמה גזרות במרחב היקפי חיצוני. בין הגזרות אין רצף טריטוריאלי, והמרחק ביניהן אינו מאפשר סיוע הדדי או פעולה מתואמת של הכוחות המצויים בהן. קווי פעולה פנימיים מאפשרים לכוחות מצומצמים לעמוד במערכה מול כוחות רבים יותר, בתנאי שלכוחות המעטים יש עומק אסטרטגי מספיק ויכולת ניידות והנעת כוחות, המאפשרת להעביר כוחות מגזרה לגזרה לפי הצורך. לפיכך, לרשת הכבישים והדרכים המאפשרת נגישות והנעת כוחות חשיבות אסטרטגית ראשונה במעלה. לעומתם, ב"קווי פעולה חיצוניים" פועלים שני כוחות נפרדים (או יותר) מול אויב משותף הערוך ביניהם, מתאמים את פעולותיהם ושואפים לכתרו ולהשמידו.

6. השפעת הארץ על פעילות הצבא

הטריטוריה היא "מגרש המשחקים" שבו נערכת הפעילות הצבאית המבצעית שמטרתה לשמור על הביטחון, או "הזירה" שבה נפגשים הצבא ואויביו. הטריטוריה שהיא זירת הביטחון כוללת את שטחה של המדינה, במיוחד אזורי הגבול אך גם אזורים פנימיים יותר, למשל במקרה של פיגועי טרור בערים. הטריטוריה כוללת גם את הטריטוריה הצמודה למדינה ואף טריטוריה המרוחקת ממנה, אם צבא המדינה פועל בטריטוריות אלה, אך קנה המידה העיקרי בדיננו הוא המדינה.

כיצד משפיעים תנאיה הגיאוגרפיים הארץ על המערכת הצבאית ובמיוחד השפעת הקרקע, מזג האוויר והתשתית אנושית על מהלכי המלחמה בכל רמות הקרב. ישנה חשיבות להבחנת אופי מרחבי ושטחי הפעילות, טיבם, התבליט והתכסית שבהם: שטח פתוח לעומת שטח מבוצר או שטח בנוי ומאוכלס או שטח בו צמחיה סבוכה; שטח מישורי לעומת שטח הררי; שטח מדברי צחיח או צחיח למחצה; שטח עביר או שטח עביר במגבלות או שטח לא עביר. חשוב לציין שבעקבות שינויים טכנולוגיים במחצית השנייה של המאה ה-20, והאסטרטגיות שהתפתחו בעקבותיהם, החלו חוקרי צבא לטעון שהשפעתם של הגיאוגרפים של הטריטוריה על מדיניות הביטחון, במיוחד על שדה הקרב, נחלשה מאוד.

תחום הידע העוסק בהשפעת מאפיינים הגיאוגרפים של הטריטוריה על הביטחון מכונה "גיאואסטרטגיה", והענף המחקרי שבו נחקרת הגיאואסטרטגיה הוא ענף משנה של ה"גיאוגרפיה צבאית".

7. התשתית והפריסה תשומת ביטחון

תשתית ופריסה" הוא מונח בשפת צה"ל הכולל את התשתיות הפיזיות של הצבא ופריסתן במרחב הגיאוגרפי. התשתית והפריסה מיועדים לתמוך בבניין הכוח, בהפעלתו ובקיום שגרת היומיום. ההיבטים הגיאוגרפים של התשתית והפריסה כוללים את מהותם, סוגיהם, גודלם, היקפם ופריסתם במרחב.

"תשתית" כוללת את מחנות, בסיסי ומתקני קבע לכל סוגיהם לרבות מרכיבי מיגון; שטחי ותשתיות אימונים, תשתיות גבול לצורכי ביטחון שוטף (מערכת"); תשתיות לפריסה ולהיערכות בזמן חירום; תשתיות "מעטפת ותמיכה" - תשתיות תחבורה, אנרגיה, תקשורת, מים וביוב.

"פריסה" - היא מיקום ואיתור סדר הכוחות, יחידות, מפקדות וגופי מטה, תשתיות ואמצעים במחנות ומתקנים כדלקמן: מתקני פקוד ושליטה של מטכ"ל ואגפיו ושל מפקדות זרועות ופיקודים ועוד; מחנות ובסיסי יחידות ומערכים ייעודיים; מרכזים לוגיסטיים (ייצור ושיקום, החסנה והספקה); בסיסי מחסני (ימ"ח) עוצבות, של יחידות ושל מערכים ייעודיים; בסיסי הדרכה ואימונים; שדות תעופה ומתקנים ייעודיים של חיל האוויר; נמלי ים ומתקנים ייעודיים של חיל הים; מתקני חיל מודיעין; מתקני יחידות תקשורת ושליטה; מחנות ובסיסי משרדי מפקדות ומטות ויחידות שונות. לכל אלה יש להוסיף גם את מתחמי התעשיות הביטחוניות וגופי הביטחון הנוספים.

8. תשתית ופריסה וריבונות במרחב

בחינת החשיבות המדינית של התשתית הביטחונית הפיסית. לעיתים, לשטחים שבשימוש הצבא ולתשתיות הפיזיות שלו יש גם מטרה מדינית. למשל, שימוש בידי המדינה להשלטת ריבונותה על הטריטוריה. במילים אחרות, השימוש הביטחוני בטריטוריה במובנה הגיאוגרפי הוא ביטוי למימוש המשמעות של הטריטוריה במובנה המדיני.

באמצעות שימושי הקרקע נפרסים הכוחות המזוינים, כזרוע של השלטון, לא רק במקומות בעלי חשיבות אסטרטגית ביטחונית, אלא גם במקומות בעלי חשיבות מדינית לאומית, והם חלק מתהליך בניו המדינה. במקומות שבהם הנוכחות האזרחית – אוכלוסייה זרועות השלטון האזרחיות – מצומצמת, למשל אזורי ספר ומקומות שבהם קיים סיכון ביטחוני, פריסת הצבא היא ביטוי סמלי לריבונות המדינה, והיא מאפשרת למדינה להיות נוכחת בה, לשלוט ולפקח עליה ולנהל אותה (קונסולידציה). במקרים מסוימים הנוכחות הצבאית מיועדת גם למשוך אוכלוסייה אזרחית לאזורים אלה, באמצעות אספקת מקומות עבודה, פיתוח תשתיות (כמו תחבורה) או הקמת התיישבות צבאית שבעתיד צפויה להפוך להתיישבות אזרחיות (כדוגמת היאחזויות הנח"ל).

לפחות בחלק ממדינות הלאום שבהן יש מיעוטים לאומיים בולטים, הצבא מזוהה עם הלאום הדומיננטי, והנוכחות הצבאית בטריטוריה משרתת אפוא מטרה מדינית ספציפית וברורה – את ההיגיון האתנו-לאומי. כחלק מכך, באזורים שבהם יש רוב דמוגרפי למיעוטים, הנוכחות הצבאית מבטאת את ריבונות מדינת הלאום בטריטוריה ומאפשרת לפקח על אוכלוסיית המיעוטים ואף להשתלט על הטריטוריה שבידה, למשל באמצעות הפקעת קרקעותיה לצרכים צבאיים.

9. ביטחון מעצב מרחב

שטחי פעילויות הצבא והתשתיות הפיזיות שלו, מעצם הווייתם ופריסתם בטריטוריה, משפיעים על דמותה של הטריטוריה בצורה ישירה ובצורה עקיפה. השפעה זו באה לידי ביטוי בכל מקום ואזור שבו הם נמצאים: בשטחים בנויים ובשטחים פתוחים, באזורי היישוב הצפופים בעורף האזרחי ובמרחבים דלילים באוכלוסייה או באזורי ספר וגבול. השפעה זו באה לידי ביטוי בשני מישורים: בנייה ופיתוח אזרחי ושמירה על שטחים פתוחים ועל הסביבה.

בנייה ופיתוח אזרחי – שימושי הקרקע הביטחוניים מונעים שימוש בקרקע לצרכים אזרחיים, ותשתיות צבאיות מסוימות גם מגבילות או אוסרות בנייה אזרחית ופעילות אזרחית אחרת בסביבתן. המגבלות נובעות מצורך להגן על הסביבה האזרחית, למשל מפגיעה של תחמושת או מקרינה אלקטרו מגנטית, ולחילופין מהצורך להגן על התשתית צבאית, ובמיוחד כדי למנוע הפרעה לתעופה או לשמור על סודיות. בשל הגבלתה של פעילות אזרחית, שימושי הקרקע הביטחוניים מצויים בחיכוך עם שימושי קרקע אזרחיים – לא רק בנייה, אלא גם פעילויות כלכליות וחברתיות, ובכלל זה צורכי פנאי ונופש. חיכוך זה מצוי בכל טריטוריה שבה יש נוכחות צבאית. על מנת לצמצם את החיכוך נקבעים לעתים הסדרים לדו קיום בין שימושי קרקע ביטחוניים לאזרחיים, כדוגמת הרשאה מוגבלת לשימוש אזרחי בתוך שטחי אימונים או בשדות תעופה צבאיים. במקרים אחרים החיכוך מוביל לכך שהצבא נדרש לפנות מחנות, לצמצם או לבטל שטחי אימונים ולצמצם מגבלות בנייה.

לצד חיכוך זה, השימוש הביטחוני בטריטוריה משמש את המדינה גם כאמצעי כמנוף רב עוצמה לפיתוח אזרחי. למשל, לבניית התשתיות הצבאיות נלוות לעתים קרובות גם בנייה או הרחבה של תשתיות אזרחיות, כמו דרכים; יחידות הצבא הממוקמות במחנות ובמתקנים הן צרכני ציוד ושירותים, שאותם יכולים לספק היישובים האזרחיים הממוקמים בקרבתם; ומיקום תשתיות ביטחוניות עתירות כוח אדם באזורים בהם למדינה יש אינטרס בפיתוח אזרחי הוא גם אמצעי להגירה של אוכלוסייה אזרחית אליהם.

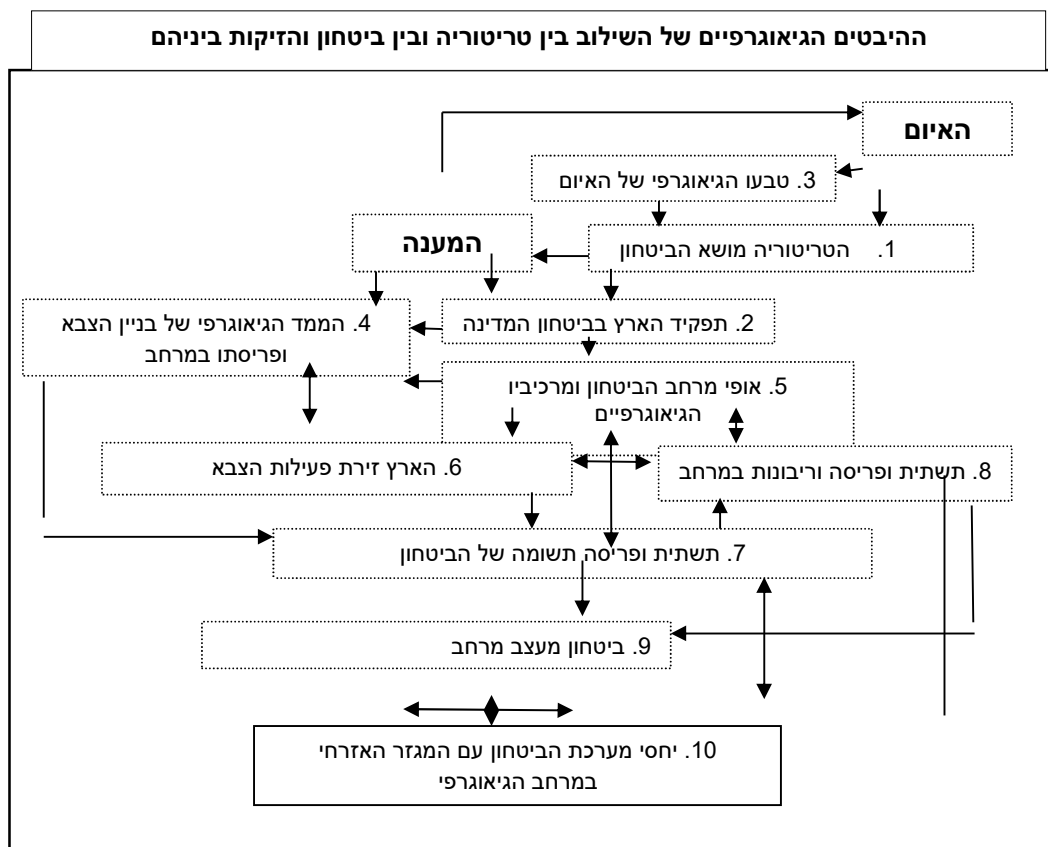
סביבה ונוף – לשימושי הקרקע הביטחוניים יש השפעות סביבתיות ניכרות על האפשרות לפיתוח בר קיימא ועל איכות הסביבה, איכות החיים, בריאות האדם ומערכות אקולוגיות, וכמו כן על שימור ערכי טבע, נוף ואתרי מורשת. המפגעים הפעילות הנובעים מהשימוש הצבאי בטריטוריה נובעים, בין היתר, מירי (שיירי תחמושת ושריפות), מנסיעת כלי רכב קרביים, מבנייה צבאית ומפעילות צבאית שונה הכוללת זיהום מקורות מים ושפכי מים וביוב (בעיקר בשל רמת בינוי או תחזוקה ירודה במחנות צבא), דליפות שמן (למשל, סדנאות לטיפול ברכב), דליפות דלק (מתחנות דלק, קווי דלק ומכלי דלק), זיהום קרקע בשפכים תעשייתיים ובחומרים מסוכנים, זיהום מים (ממתקנים ביטחוניים המצויים לאורך חופים ובקרבתם או בשל פליטת שמן ודלק מכלי שיט), רעש משדות תעופה או משטחי אימונים וניסויים וקרינה אלקטרו מגנטית ממתקני קשר, שליטה ומודיעין. לעיתים נוצרות סכנות בטיחותיות חמורות כתוצאה מסחף משדות מוקשים ומתשתיות עזובות. לצד זה, שימושי קרקע ביטחוניים עשויים דווקא לשמור על הסביבה והנוף משום שהם מונעים פיתוח אזרחי מאסיבי, שיפגע בסביבה ובנוף יותר מאשר יפגעו בו השימושים הצבאיים

10. יחסי מערכת הביטחון עם המגזר האזרחי במרחב הגיאוגרפי

היחסים במרחב הריבוני של המדינה בין מערכת הביטחון, הכוללת את הצבא, את המשד הממשלתי וגורמי הביטחון הנוספים, ובין המגזר האזרחי. יחסים אלה נובעים מקיומה של התשתית הפיזית הביטחונית עצמה ומאופן התנהלותה של מערכת הביטחון בכל הקשור לנושא פריסת התשתית הפיזית, הקצאת מקרקעין, פינוי מקרקעין, תכנון ובניה, תשלומי אגרות והיטלים, הגנה על הסביבה מפני זיהומים ושמירה על ערכי טבע ונוף.

סיכום: עשרה היבטים, שלוש נקודות מבט

השילוב בין טריטוריה ובין ביטחון הוא מורכב ורב פנים והיבטיו הגיאוגרפיים נגזרים ממהותם, משולבים, ונובעים זה מזה. תרשים זה מבטא את מורכבות שילוב זה ומדגיש את כיווני הקשר בין ההיבטים השונים.

כאמור, הביטחון והטריטוריה עשויים להיות משתנים חשובים המשפיעים אחד על משנהו. כדי לצמצם את הניגודיות ולחזק את הקשרים ביניהם ניתן להציע שלוש נקודות מבט: נקודת מבט הראשונה - "הטריטוריה" היא גורם משפיע על "הביטחון" וניתן להגדירה **הממד הטריטוריאלי של הביטחון**. נקודת המבט השנייה - "ביטחון" על מכלול נושאו והיבטיו הם ממשיים, יש להם דמות, צורה וביטוי פיסי מרחבי בטריטוריה ולכן נגדיר אותה **הביטחון הוא הוויה טריטוריאלית**. נקודת מבט השלישית הפוכה לראשונה. "הביטחון" ובמיוחד מערך תשתיות

הצבא ושאר גורמי הביטחון משפיע על השימוש האזרחי במרחב. לכן, על פי נקודת מבט זו "הביטחון" מהווה גורם משפיע על "הטריטוריה" ולכן, נגדירה **הדמות הביטחונית של הטריטוריה**.

ההפרדה בין היבטים אלה פי שהוצגה בחיבור זה, היא מתודולוגית בלבד. המציאות בפועל מורכבת יותר. לא ניתן להפריד בין היבטים אלה שחלק מהן חופפים. להיבטים אלה ולזיקות ביניהם יש משמעות וחשיבות ולכן לא ניתן להתעלם מהן ומכל המשתמע מהן.